

Emilia Bea:

OLIVIER CLÉMENT, *Fer del món eucaristia*. Pròleg d'August Monzon. Introducció de Michel Stavrou. Traducció d'Agustí Colomer i Frédéric Fasquelle. «Rent, 13», Denes, Paiporta, 2013, ps. 96.

Olivier Clément (1921-2009) és, sens dubte, el pensador contemporani que més ha contribuït a donar a conèixer l'Ortodòxia en els països d'Occident. Amb un llenguatge poètic i simbòlic, amarat d'un profund sentit ecumènic, el teòleg francès ajuda l'Església a «respirar a través dels seus dos pulmons: Orient i Occident», en expressió afortunada de Sant Joan Pau II. Nascut a un petit poble occità, al si d'una família agnòstica, Olivier Clément coneix el cristianisme a través de dos grans teòlegs laics ortodoxos provinents de l'emigració russa – Vladímir Losski i Paul Evdokimov– i de les lectures de les obres de Nikolai Berdiàiev i Dostoievski. A l'edat de trenta anys es converteix i es bateja en l'Església Ortodoxa Russa. Professionalment es dedica a la docència tant en instituts de secundària, on imparteix l'assignatura d'Història, com en l'Institut de Teologia Ortodoxa Saint-Serge de París. És autor d'una trentena de llibres i de multitud d'articles de caràcter teològic, espiritual i històric.

Fer del món eucaristia recull cinc treballs publicats en el monogràfic que li va dedicar l'any 2009, amb motiu del seu traspàs, la revista francesa de l'Ortodòxia *Contacts*, de la qual en fou director. Alguns d'aquests treballs eren textos inèdits, mai publicats. Els articles van precedits d'un estudi introductori del professor de l'Institut Saint-Serge, Michel Stavrou. Sota el títol *Notes autobiogràfiques* es recullen reflexions inèdites de caràcter personal de l'autor en les quals narra diferents episodis autobiogràfics com ara la seua amistat amb el Papa Joan Pau II i amb el Patriarca Atenàgores. El treball *La força immensa de la Nativitat* ens acosta a la profunditat i bellesa de la litúrgia bizantina del temps de Nadal, la qual «insisteix en l'antinòmia que està en el cor de la Revelació: el Déu il·limitat es limita, la Paraula del pare es fa infant petit, mut, gitat en una menjadora, entre animals». La narració «Una nit de Nadal» és un dels escassos textos de creació literària del teòleg francès, possiblement de caràcter autobiogràfic. «La salvació

hui i el problema de l'esperança» recull una conferència de Clément impartida l'any 1973 en el centre ecumènic d'Hainaut (Bèlgica). Per últim, l'obra finalitza amb l'article que dona títol al llibre. En paraules de l'autor, «fer del món eucaristia és necessitar, sense relativisme ni sincretisme, de tots els paisatges exteriors i interiors, de totes les cultures, de tot el que envolta l'home, sense altre criteri que la seua unió en Crist, verdader Déu i verdader home. Fer del món eucaristia és també, abans de res, quotidianament, saber descobrir la llum de Déu en el rostre dels altres. Car el cristianisme és la religió dels rostres.»

El llibre va precedir d'un pròleg del professor de la Universitat de València i prevere August Monzon, en el qual descriu la influència espiritual d'Olivier Clément entre determinats cercles de cristians de València sensibles a l'ecumenisme i al diàleg fe-cultura. Fruit d'aquesta influència és la publicació en editorials valencianes d'alguns dels escassos textos de l'autor que tenim a l'abast en la nostra llengua: el llibre *Tres pregàries. El Parenostre. La pregària a l'Esperit Sant. La pregària penitencial de sant Efre*m (Saó, 1996) i l'obra que ara comentem. En paraules de Monzon, «Olivier Clément segueix testimoniant la força transformadora de la Resurrecció, ara des d'una comunió dels sants més lluminosa i activa.»

Antoni Matabosch:

CARDENAL LLUÍS MARTINEZ SISTACH, *Cristians en la societat del diàleg i de la convivència*, Llibreria Editrice Vaticana-Romana Editorial, Città del Vaticano-Madrid, 2013, 255 pp.

Els quinze treballs que es recullen en aquest llibre són ponències i intervencions que l'autor ha presentat a congressos i jornades des de l'any 1986 fins al 2012. Com diu el cardenal mateix en la introducció “tots els treballs que figuren en el llibre han tingut una finalitat convergent: presentar la realitat de la societat actual amb els grans reptes i proposar com ha de ser la presència i el paper els cristians i de l'Església en la nostra societat del diàleg i de la convivència que és l'actual i és on els cristians hem de viure i oferir el tresor més valuós que tenim: Jesucrist i l'Evangelí” (p. 13).

Tot el llibre traspuja la inquietud i la recerca de respostes sobre la relació de l'Església catòlica i la societat en general o l'Estat o la societat plural, globalitzada i pluricultural. L'article central és sens dubte *Principis informadors de les relacions Església-Estat* (pp. 35-88) i no només per la llargada, sinó perquè en ell s'exposa profundament la doctrina bàsica sobre el tema que es desenvolupa en els altres treballs. Tracta dels principis informadors del Vaticà II, de l'evolució de les relacions institucionals a Espanya en democràcia: la llibertat religiosa, l'aconfessionalitat de l'Estat, les relacions de cooperació entre confessions i Estat. Aquesta visió es complementa amb el treball que es publica en primer lloc sobre *La presència pública de l'Església en la societat* (pp. 15-34), on es desenvolupen els temes de la laïcitat/laïcisme de la societat i el compromís en el món. Especialment interessants són els tres treballs sobre Europa, qua van des de les confessions religioses en la Constitució europea, passant per quina visió de futur es té per a Europa i acabant amb la convivència i la immigració.

És una molt bona idea que la editorial Vaticana hagi publicat aquest recull perquè així podem tenir una visió de conjunt del pensament del Cardenal Martínez Sistach sobre temes que també marcaran l'immediat futur de l'Església i de la societat.

Francesc Torralba:

I. MORETA, *Converses amb Josep-Rius Camps*, Fragmenta Editorial, Barcelona, 2014, 248 pp.

He fruit d'allò més llegint el darrer llibre d'Ignasi Moreta que ha publicat Fragmenta en la col·lecció "Assaig". No es tracta d'un assaig en el sentit clàssic del terme, sinó d'un enfilall de converses que van del concret a l'universal i que ens presenten la vida, l'obra, el pensament del professor emèrit de la Facultat de Teologia de Catalunya Josep-Rius Camps.

És un llibre àgil i fresc que permet endinsar-se en la vida d'aquest savi i erudit exegeta català que gaudeix d'un gran renom internacional per les seves aportacions com a bibliista. Els qui hem tingut la sort de

gaudir-lo com a professor, descobrim facetes desconegudes de l'intel·lectual, curiositats de la seva vida que mai no hauríem imaginat, i, a la vegada, hi trobem opinions, idees i posicions expressades amb una gran llibertat expositiva i sense embuts com en les seves classes.

El text està organitzat en deu capítols, però sense voluntat de seguir, fil per randa, un recorregut biogràfic. La conversa flueix, lliurement, fent ondulacions i meandres propis d'aquesta experiència humana. Això és el que fa aquest llibre encisador. No és previsible, el lector no imagina què llegirà en la pàgina següent i el fa estar despert, vigilant.

Hi trobem pensaments lliurement expressats, intuïcions brillants que no estan desenvolupades formalment, però que apunten cap a horitzons interessants que mereixeria la pena explorar. Subratllo el treball que l'autor ha fet sobre la conversa oral, la recreació de la fluència oral en una articulació textual que és agradable de llegir. No són, doncs, transcripcions de converses tal i com s'han donat. Són reproduccions o, més ben dit, recreacions de les converses que han tingut lloc en diversos moments de l'any.

En un d'aquests meandres hi trobem aquest pensament: “La creació té tangencialment un frec a frec continu amb Déu, però no s’hi identifica. Déu és el creador. No és un Déu que estigui a dins, hi és sempre present perquè és la seva obra, és el seu projecte que es va realitzant. Si en aquest projecte ell no hi hagués posat res més, a la llarga haurien sortit robots. Sortirien robots per aquí i per allà. Podria jugar amb aquesta creació. Però si volia que sortissin fills intel·ligents i que tinguessin experiència, havia de fer-li un regal” (p. 163).

Més enllà de l'estudiós d'Orígenes, de Lluc i de Pau, apareix el teòleg que dóna claus d'interpretació del món i que s'enlaira per sobre del text, el seu vertader camp de treball, per especular, imaginar, teoritzar, mostrar-nos la seva teologia amb un llenguatge intel·ligible.

És un encert la publicació d'aquest llibre i una ocasió per conèixer més a fons un dels professors i biblistes més rellevants que ha donat el nostre país, que fou reconegut juntament amb Read-Heimendinger amb el Premi Ciutat de Barcelona per la traducció del grec de *Demostració a Teòfil*, editat, també, a Fragmenta.